MILLIY MUSIQA MEROSINI INKLYUZIV TA’LIMGA INTEGRATSIYALASH ORQALI O‘QUVCHILARNI IJTIMOIYLASHTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

Buxarbayeva S. M.
Guliston davlat pedagogika instituti
“Musiqa ta’limi” yo‘nalishi 3- kurs talabasi,
N.N.Raximov
Guliston davlat pedagogika instituti
“San’atshunoslik” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy musiqa merosini inklyuziv ta’limga integratsiyalashning pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Xalq kuylari va milliy cholg‘ular vositasida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarni ijtimoiylashtirish, ularning emotsional hamda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo‘yicha samarali yechimlar berilgan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, integratsiya, ijtimoiylashuv, ritm-terapiya, korreksion pedagogika, umumta’lim maktablari, pedagogik imkoniyatlar, emotsional rivojlanish.

KIRISH. Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va insonparvarlashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri inklyuziv ta’limni keng joriy etishdan iboratdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4860-son Qarorida belgilanganidek, alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning jamiyatga to‘laqonli va teng huquqli integratsiyalashuvini ta’minlash hamda ularga sifatli ta’lim-tarbiya berish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri etib belgilangan [PQ-4860]. Inklyuziv ta’lim sharoitida har bir o‘quvchining individual-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda uning emotsional, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlashda san’at va, xususan, musiqa madaniyati darslari alohida

o‘rin tutadi. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni rivojlantirish va korreksiya qilishda musiqa ta’limining ijtimoiy-psixologik imkoniyatlari xalqaro va mahalliy tadqiqotlarda keng e’tirof etilgan. Jumladan, mashhur psixolog L.S.Vygotskiy bolaning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida atrofdagi madaniy muhit hamda kompensator mexanizmlarning o‘rnini alohida ta’kidlab o‘tgan [Выготский Л.С: 112]. Shuningdek, S.Hallam hamda P.Nordoff va C.Robbinslarning tadqiqotlarida musiqiy faoliyat bolalarning intellektual, emotsional va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishda, shuningdek, maxsus ta’limda terapiya vositasi sifatida yuqori samaradorlikka ega ekani ilmiy asoslab berilgan [Hallam S: 34; Nordoff P., Robbins C: 88]. Ushbu jarayonda boy milliy musiqa merosimiz – xalq o‘yin-kuylari, maqom san’ati va milliy cholg‘u ijrochiligi imkoniyatlaridan foydalanish amaliy va korreksion jihatdan yuqori natija beradi. O‘zbek mumtoz musiqasi birinchi navbatda, kishiga ruhiy yengillik baxsh etish vazifasini bajarsa, ikkinchi tomondan, kishining tashqi dunyoga estetik munosabatda ta’sir vazifasini bajarsa, uchinchi tomondan esa tarbiyaviy ta’sir vazifasini ham bajaradi. [Yulyaxshiyev Sh.N: 68; Jabborov A: 24]. Milliy musiqa namunalari va ritmik o‘yinlar nafaqat o‘quvchilarning estetik va musiqiy didini o‘stiradi, balki alohida ehtiyojli bolalardagi muloqot to‘siqlarini va tortinchoqlikni yengib, ularni tengdoshlari orasida tez hamda asoratsiz ijtimoiylashuvini ta’minlaydi. Shuning uchun milliy musiqa merosini inklyuziv ta’lim muhitiga integratsiyalashning samarali pedagogik va uslubiy imkoniyatlarini tadqiq etish bugungi musiqa ta’limi va pedagogika fani oldida turgan dolzarb masalalardan biridir.

Inklyuziv ta’lim sharoitida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni rivojlantirish va ularni ijtimoiylashtirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biridir. Bolalarning emotsional-irodaviy va ijtimoiy rivojlanishida kompensator mexanizmlarning o‘rnini va atrof-muhit ta’sirini tadqiq etgan L.S.Vygotskiy ruhiy va jismoniy nuqsoni bor bolalarni faol musiqiy va ijtimoiy muhitga jalb etish ularning psixik rivojlanishida asosiy omil bo‘lishini ko‘rsatib o‘tgan [Выготский Л.С: 115]. Xalqaro amaliyotda P.Nordoff va C.Robbins tomonidan ishlab chiqilgan "Musiqa terapiya" hamda S.Hallamning tadqiqotlari shuni isbotlaydiki, musiqiy-ritmik faoliyat va cholg‘u ijrochiligi alohida ehtiyojli o‘quvchilarning muloqot qilish, diqqatni jamlash hamda motorika ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaydi [Hallam S.:42; Nordoff P., Robbins C.:92]. Respublika ilmiy tadqiqotlarida esa L.R.Mominova inklyuziv ta’limda korreksion pedagogik vositalardan foydalanishning nazariy-amaliy asoslarini yoritib bergan [Mominova L.R: 52]. Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, milliy

musiqa merosimiz – xalq o‘yin-kuylari va milliy cholg‘ular o‘zining ritmik va emotsional boyligi bilan inklyuziv sinflarda bolalarni ijtimoiylashtirish va korreksiyalash uchun mustahkam poydevor bo‘la oladi.

Tadqiqot metodlari. Maqolada belgilangan maqsaddan kelib chiqqan holda va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4860-son Qarorida belgilangan ustuvor vazifalarga tayangan holda quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi [PQ-4860]:

Nazariy-qiyosiy tahlil: Mazkur mavzuga oid mahalliy va xorijiy ilmiy-pedagogik, psixologik hamda musiqashunoslik adabiyotlarini, normativ-huquqiy hujjatlarni atroflicha o‘rganish va umumiylashtirish;

Pedagogik kuzatuv: Inklyuziv va umumta’lim dars mashg‘ulotlarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning milliy musiqa kuylari hamda ritmik mashqlarni idrok etish jarayonini, ularning emotsional holati va tengdoshlari bilan muloqot dinamikasini kuzatish;

Pedagogik-psixologik umumlashtirish: Olingan amaliy va nazariy natijalarni tahlil qilish hamda inklyuziv musiqa ta’limini takomillashtirish bo‘yicha metodik tavsiyalar va xulosalar shakllantirish.

Tadqiqot natijalari (Nazariy-pedagogik tahlil). Inklyuziv musiqa ta’limi va pedagogik adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi nazariy-metodik modellar shakllantirildi:

Emotsional-korreksion model: Maqom va sokin lirik kuylar alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning emotsional holatini barqarorlashtirish va xavotirlanishni pasaytirish orqali sinfda ijobiy psixologik muhit yaratadi [Mominova L.R: 88].

Korreksion-ritmik imkoniyatlar: Doira va nog‘ora kabi milliy zarbli cholg‘ular hamda xalq o‘yin-kuylari ritm-terapiya vositasi sifatida nutq nuqsonlari (duduqlanish) hamda motorika rivojlanishida ortda qolish bor bolalarda ritm hissi va muloqot tayyorgarligini shakllantiradi.

Ijtimoiylashtirish konsepti: Jamoaviy cholg‘u ijrochiligi va xalq o‘yinlari alohida ehtiyojli bolalar va tengdoshlari o‘rtasida muloqot to‘siqlarini bartaraf etib, o‘zaro yordam hamda ijtimoiy moslashuvni ta’minlaydi [Hallam S: 58; Nordoff P., Robbins C: 104].

Ushbu tahlil natijalari PQ-4860-son Qarorda belgilangan inklyuziv ta’lim tamoyillariga to‘liq muvofiq keladi [PQ-4860]. Tadqiqot xalqaro va mahalliy olimlarning inklyuziv ta’limda musiqaning korreksion va ijtimoiy imkoniyatlari to‘g‘risidagi qarashlarini tasdiqlaydi [Hallam S: 62; Akbarov I.A: 38; Jabborov A: 45;

Rajabov I: 78]. Xulosa qilib aytganda, milliy musiqa merosini integratsiyalash o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta’minlaydigan muhim pedagogik metodologiyadir [Mominova L.R: 95].

XULOSA. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish hamda alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning jamiyatga to‘laqonli integratsiyalashuvini ta’minlash borasidagi davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, ushbu ilmiy-nazariy tadqiqot asosida quyidagi muhim pedagogik xulosalarga kelindi [PQ-4860]:

Milliy musiqa merosining korreksion va tarbiyaviy imkoniyatlari: Milliy musiqa merosimiz – maqom san’ati, xalq kuylari va o‘yin-qo‘shiqlari nafaqat o‘quvchilarning estetik va ma’naviy dunyoqarashini boyitadi [Akbarov I.A: 38; Rajabov I: 78], balki o‘zining garmonik va psixoakustik xususiyatlari bilan alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning emotsional holatini barqarorlashtirish va xavotirlanish darajasini pasaytirishda qudratli manba bo‘lib xizmat qiladi [Mominova L.R: 88].

Ritm-terapiya va cholg‘u ijrochiligining rivojlantiruvchi o‘rni: Doira va nog‘ora kabi milliy zarbli cholg‘ular vositasida hamda ritmik xalq o‘yin-kuylari jo‘rligida tashkil etiladigan musiqiy-ritmik faoliyat bolalarda diqqat konsentratsiyasini, mayda va yirik motorikani shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, ritmik mashqlar nutqida nuqsoni (duduqlanish, nutq tormozlanishi) bo‘lgan bolalarning nutqiy-muloqot tayyorgarligini va emotsional erkinligini oshiradi [Выготский Л.С: 124]. Ijtimoiylashuv va jamoaviylik tamoyilining ta’minlanishi: Inklyuziv musiqa darslarida jamoaviy cholg‘u ijrochiligi va xalq o‘yin-kuylari vositasida hamkorlikda ishlash alohida ehtiyojli bolalar bilan ularning tengdoshlari o‘rtasidagi psixologik to‘siqlar hamda tortinchoqlikni bartaraf etadi [Hallam S: 58; Nordoff P., Robbins C: 104]. Bu yondashuv o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, tenglik va jamoaga tez moslashish (ijtimoiylashuv) ko‘nikmalarini shakllantirishning samarali pedagogik ko‘prigi hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, milliy musiqa merosini umumta’lim va inklyuziv musiqa ta’limi jarayoniga tizimli hamda interaktiv integratsiyalash – alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini ta’minlash va ularni har taraflama barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishning eng insonparvar va samarali yechimidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi "Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-4860-son Qarori. – Electronic resource: https://lex.uz/docs/5044711
2. Akbarov I.A. Musiqa lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
3. Yulyaxshiyev Sh. N. O‘zbek xalq musiqa ijodi. – Toshkent: “NIF MSH”, 2024.
4. Hallam S. The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. – London: International Music Education Research Centre, 2010.
5. Jabborov A. O‘zbek milliy musiqasi va uning tarbiyaviy ahamiyati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
6. Mominova L.R. Inklyuziv ta’lim va korreksion pedagogika asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
7. Nordoff P., Robbins C. Music Therapy in Special Education. – New York: MMB Music, 2007.
8. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. – Toshkent: O‘zbekiston Davlat badiiy adabiyot nashriyoti, 2019.
9. Выготский Л.С. Вопросы детской (возрастной) психологии. – Москва: Юрайт, 2019.